

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ БІЗНЕС-КОЛЕДЖ**

С.І. Куксенко

**ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
Частина I
Культура стародавнього населення України
та доби Середньовіччя
Термінологічний словник**

Черкаси – 2023

Історія української культури. Частина I. Культура стародавнього населення України та доби Середньовіччя. Термінологічний словник

УДК [94:008](477) (075.8)

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Черкаського державного бізнес-коледжу
Протокол № ___ від ___ березня 2023 р.*

Куксенко С.І.

Історія української культури. Частина I.
Культура стародавнього населення України
та доби Середньовіччя.
Термінологічний словник.
Черкаси, 2023. – 59 с.

Рецензент: Фареній І.А., доктор історичних наук, професор, професор кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, історії та філософії Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького.

У посібнику розміщено терміни і основні поняття з дисципліни «Історія української культури» за модулем «Культура стародавнього населення України та доби Середньовіччя», підготовлені згідно навчального плану та програми курсу для студентів бакалаврату.

Збірник містить вступ, план лекції та тлумачення термінів і основних понять, що забезпечують понятійний апарат дисципліни по чотирьох темах модуля «Культура стародавнього населення України та доби Середньовіччя» та список рекомендованої літератури

Посібник може бути використаний студентами при самостійному опрацюванні матеріалу, підготовки до практичних занять, модульної контрольної роботи, а також викладачами з дисципліни «Історія української культури».

Призначений для студентів та викладачів закладів вищої та фахової передвищої освіти.

Затверджено на засіданні
кафедри обліку та фінансів

ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ БІЗНЕС-КОЛЕДЖ

Історія української культури. Частина I. Культура стародавнього населення України та доби Середньовіччя. Термінологічний словник

Протокол № від « » лютого 2023 року

© С.І. Куксенко, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Тема 1. «Історія української культури» як навчальна дисципліна. Українська національна культура в контексті світової	6
Тема 2. Витоки української культури	19
Тема 3. Культура Київської Русі та Галицько-Волинського князівства	29
Тема 4. Українська культура періоду Відродження (Ренесансу) та Реформації (XIV – XVII ст.)	46
Список використаних джерел	55
Список рекомендованих джерел	57

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Історія української культури» розглядає головні історичні віхи становлення різних форм, стилів і напрямків культури, охоплює основні наукові проблеми і дискурси української культури, формування національно-культурних цінностей, констатує зв'язок часів через збереження і розвиток культурних традицій в контексті культурологічного підходу до культури України як комплексної системи.

Термінологічний словник з «Історії української культури» спрямований на поглиблення рівня теоретичної підготовки студентів, підвищення їх освіченості, виховання, духовності та ерудиції. Наведені терміни і поняття зроблено з урахуванням нових досліджень та розвитку сучасної культурологічної думки, розуміння тісних глибинних зв'язків та спорідненості культури українського народу із загальносвітовою.

Посібник містить терміни з історії української культури та основні поняття, які розкривають загальні проблеми історії та теорії культури. Матеріал сприяє не лише чіткішому розумінню духовних цінностей українського народу, а й кращій орієнтації в досягненнях світової культури. Посібник може бути використаний студентами при самостійному опрацюванні матеріалу, підготовки до практичних занять, контрольних робіт, а також викладачами з дисципліни «Історія української культури».

Навчально-методична розробка складається зі вступу, плану лекції та термінів і основних понять по чотирьох темах модуля «Культура стародавнього населення України та доби Середньовіччя» та списку рекомендованої літератури.

Історія української культури. Частина I. Культура стародавнього населення України та доби Середньовіччя. Термінологічний словник

Посібник підготовлено відповідно до навчального плану та програми курсу для студентів, що здобувають вищу освіту за освітнім рівнем «бакалавр» усіх спеціальностей.

Призначений для студентів денної та заочної форм здобуття освіти, а також для тих, хто працює за індивідуальними планами і самостійно опановує зміст навчальної дисципліни «Історія української культури».

ТЕМА 1. «ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ» ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА. УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ

План лекції

1. Вступ. Предмет, мета і завдання курсу «Історія української культури».
2. Поняття та сутність культури. Концептуальні підходи до розуміння культуротворчих процесів.
3. Функції культури.
4. Структура та типологія культури.
5. Основні епохи культурно-історичного процесу людства.
6. Періодизація, джерельна база, методологічні принципи вивчення історії української культури.
7. Феномен української культури.

Термінологічний словник за темою

Автохтонна теорія походження українців – українці є осілим корінним населенням, етнічну основу якого становить місцеве населення з часів пізнього палеоліту.

Автохтонний народ – корінний народ, такий, що здавна проживає на певній території.

Агональність – принцип змагальності, конкурентності як універсальний феномен культури, коли обов’язково є певні протиборчі сторони.

Адепт – 1) послідовник, прихильник (найчастіше дуже ревний) певної ідеї, вчення, стилю мистецтва; 2) високий рівень ототожнення особи з певними ідеями, вченнями...

Акультурація – процес взаємовпливу культур, сприйняття і засвоєння індивідом чи суспільством домінуючої чужої культури при відмові від власної; може бути кроком до асиміляції.

Антропогенез – процес виникнення та становлення людини як виду в біологічному, психічному та соціокультурному плані, що завершився приблизно 40 тисяч років тому появою виду *Homo sapiens* («людина розумна»), та основних людських рас.

Антропология – наука про походження та еволюцію людини, утворення людських рас та існування людини у природному та соціально-культурному оточенні.

Артефакти – предмети та продукти, штучно створені людиною на противагу натуральним речам, створеним природою.

Архетип – первинний образ, прототип, оригінал чи зразок, вроджена психічна структура, пам'ять роду, які існують на рівні підсвідомості. Визначальним чином впливає на мислення і поведінку. Є основою для ідей, міфів, фольклору та культури в цілому.

Асиміляція в культурі – прийняття певним народом культури та звичаїв іншого народу або спільноти.

Діалог культур – взаємне проникнення або запозичення культурних рис із одного суспільства в інше.

Егалітарність – зрівняльний, рівний, рівноправний. Егалітарне суспільство – суспільство, у якому немає майнового і соціального розшарування, усі його члени рівні в усіх проявах взаємовідносин. Наприклад: первісне суспільство на початковому етапі становлення; ідеальне суспільство майбутнього (це ще фантастика).

Елітарність – 1) надання переваги відібраній групі, яка вважається кращою, вищою на противагу масі звичайних; 2) приналежність до еліти, призначеність еліті.

Етнічна ідентичність – форма самосвідомості людини /групи людей, яка ґрунтується на усвідомленні людиною своєї належності до певного етносу.

Історія української культури. Частина I. Культура стародавнього населення України та доби Середньовіччя. Термінологічний словник

Етногенез – соціально-історичні, духовно-культурні процеси та природні чинники, що зумовлюють формування та розвиток етнічних спільностей.

Етнос – спільність людей, які мають спільне походження, територію, мову, культуру, усвідомлюють власну єдність та відмінність від інших етносів.

Етноцентризм – сприйняття світу та всіх подій через призму етнічної самоідентифікації, світогляд, цінності, традиції, стереотипи і т.п. власного етносу, які є своєрідним еталоном та ідеальним зразком.

Європоцентризм – світоглядна позиція, згідно якої Європа є центром історичного розвитку людства та світової культури, ототожнення європейського і загальносвітового. Як різновид етноцентризму, в певній мірі пропагує ідею про перевагу європейських народів над іншими.

Звичай – усталений, звичний спосіб поведінки когонебудь як форма історичної культури.

Ідеологія – система ідей, поглядів, яка намагається як пояснювати світ, так і пропонувати власні «рецепти» його зміни.

Індивід – окремий організм, представник людського роду, який існує самостійно та має власні смаки, інтереси та таланти.

Індивідуальність – сукупність певних особливих властивостей, які відрізняють одну істоту від іншої (неповторність), що визначає її як творця власного унікального життя.

Інкультурація – засвоєння окремою людиною культури, особливостей сприйняття, мислення і дій власної етнічної спільноти, набуття культурної ідентичності, ототожнення себе з цією спільнотою.

Інноваційна культура – тип культури, який характеризується нововведеннями, оновленнями різних сфер, спирається на новітні наукові досягнення і передовий досвід.

Інтеграція – процес об'єднання, взаємопроникнення, у культурі – об'єднання, «переплавляння» елементів різних культур в єдину культуру.

Інтелектуали – соціальна група суспільства, приналежні до якої індивіди займаються розумовою діяльністю, досліджують різні аспекти існування суспільства, створюють нові знання, пропонують певні варіанти вирішення актуальних суспільних проблем та мають авторитет як публічні особи.

Контркультура («неофіційне мистецтво») – форма культури, яка не просто відрізняється від домінуючої культури, але протистоїть їй, перебуває в конфлікті з усталеними цінностями.

Концепція – сприйняття: 1) цілісна система поглядів на певне явище, ідею, подію; 2) ідейно-творчий задум твору мистецтва; 3) система теоретичних положень, пояснення певних явищ наукового дослідження.

Ксенофобія – 1) страх, презирство, різке несприйняття людиною/етноспільнотою іноземців та незнайомих людей, іншої (чужої чи малознайомої) мови, поведінки, культури; 2) дискримінація за національно-культурними ознаками.

Культура – 1) матеріальні, духовні, інтелектуальні та емоційні риси суспільства, що включає не лише різні види мистецтв, а й спосіб життя, основні правила людського буття, систему цінностей, традицій і вірувань. (ЮНЕСКО, 1982 р.); 2) процес інтелектуального, естетичного, духовного розвитку; особи/суспільства; 3) сукупність моделей поведінки, які передаються на суспільному рівні та базуються на праві та моральності; 4) рівень розвитку суспільства: притаманні певній спільноті, етносу, історичній епосі цінності, спосіб життя і т. п.;

5) узагальнююча назва для творів інтелектуальної та художньої діяльності; 6) усе те, що виробляє людина і що не є природою. Сьогодні філософи і культурологи нараховують близько 500 найрізноманітніших визначень цього поняття.

Культура домінуюча – це культура більшої частини суспільства, яка виражає його ключові цінності.

Культура духовна (світ ідей) – тип культури, який включає результати пізнавальної та інтелектуальної, духовної діяльності людини, норми і правила взаємодії людей одне з одним, проявляється в мистецтві, релігії, філософії, науці, моралі, праві.

Культура елітарна – форма культури, яка дистанційована від більшості народу, зрозуміла лише невеликій групі людей, які мають високий інтелектуальний рівень та особливе сприйняття мистецтва, включає витончене мистецтво, класичну музику та класичну літературу. Є складнішою за змістом і важчою для сприйняття непідготовленими людьми.

Культура етнічна – культура, створена певним етносом, що проявляється в узгодженій системі ідей, поведінки, етичних і естетичних цінностях, нормах, віруваннях, побуті та т. п., є частиною світової культури.

Культура масова – форма культури, яка орієнтує власні матеріальні та духовні цінності на широкі верстви населення, є популярною (індустрія розваг) і, переважно, комерційно успішною. Сформувалася завдяки розвитку засобів масової інформації, тиражована для мас і споживана масою.

Культура матеріальна (світ речей, «друга природа») – тип культури, який включає створені людиною предметні цінності (архітектурні споруди, засоби транспорту та зв'язку, обладнання для будь-яких видів діяльності чи відпочинку, одяг, технології та ін.).

Історія української культури. Частина I. Культура стародавнього населення України та доби Середньовіччя. Термінологічний словник

Культура національна – це матеріальна та духовна культура певної нації, яка має самобутність мови, психічного складу, традицій, вірувань і т. п., а також усвідомлення своєї єдності та відмінності від інших.

Культура поведінки – соціально значимі якості особистості, які сприяють розвитку взаємовідносин між людьми, проявляються у її щоденних вчинках та ґрунтуються на нормах моралі, етики, естетики. Включає не лише етикет, а й відповідальність, чесність та справедливість, чуйність, доброзичливість, співпереживання іншим, уміння правильно організовувати розумову і фізичну діяльність, дотримуватися особистої гігієни, режиму дня, почуття міри в поведінці, виборі одягу і т. п.

Культура світова – сукупність культур цілісного світу, синтез, діалог і взаємодія національних культур різних народів, найвеличніші їх досягнення.

Культура соціальна («світ відносин») – тип культури, який фокусується на відносинах між людьми (культура спілкування, сімейних стосунків, правова культура та ін.).

Культура українського народу – усі матеріальні та духовні цінності, створені українським народом протягом його історії.

Культурна ідентичність – відчуття приналежності людини до певної культури шляхом прийняття її цінностей, культурних норм, зразків поведінки, мови, самоототожнення себе з конкретним соціокультурним середовищем.

Культурна спадщина – це успадковані від попередніх поколінь усі матеріальні та духовні цінності, надбання, уся самобутня культура.

Культурний код – набір стандартних для певного етносу спорідненостей у мові, звичаях, віруваннях, мистецтві, цінностях, моралі та поведінці членів спільноти.

Культурний плюралізм (мультикультурність) – стан суспільства, в якому є розмаїття унікальних культур, рівноправність різних культур.

Культурний шок – стан людини, викликаний раптовим потраплянням у інше, відмінне від власного (рідного), соціокультурне середовище. Це стан втрати орієнтацій поведінки, невпевненості, дискомфорту, емоційного збудження чи стресу. Може виникати при потраплянні в іноземне соціокультурне середовище (чужу субкультуру) або при різкій зміні (соціальна революція) соціокультурних норм власного суспільства.

Культурництво – 1) культурно-освітній рух ХІХ – початку ХХ ст., учасники якого для відродження національної свідомості й пришвидшення суспільних змін здійснювали просвітницьку роботу, підвищуючи освітній рівень населення; 2) система заходів для підвищення національної свідомості та консолідації нації.

Культурні універсалії – певні риси (норми, цінності), притаманні всім культурам, незалежно від історичної епохи, географічного розміщення чи соціального устрою суспільства.

Культурні цінності – об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають охороні, збереженню та відтворенню.

Культурогенез – виникнення культури як такої в первісному суспільстві та процес появи та становлення культури будь-якого народу.

Культурологічна школа – система домінуючих напрямів, поглядів, ідей, теоретичних концепцій та методів, на які спираються науковці, здійснюючи культурологічні дослідження. Виділяють такі основні культурологічні школи:

суспільно-історична, натуралістична, соціологічна, символічна.

Культурологія – інтегративна соціогуманітарна наука і навчальна дисципліна, яка вивчає специфіку розвитку людських спільнот у певному конкретному історичному періоді, взаємодію культур, закономірності соціокультурного життя.

Людина – наділена інтелектом істота, відмінними рисами якої є свідомість, здатність мислити, здійснювати вільний вибір, приймати відповідальність за власні дії.

Манкуртизм – втрата зв'язку із власним історичним, національно-культурним корінням і перехід в іншу культуру («культурні перевертні»).

Маргіальність – перебування окремих індивідів чи груп на межі культури; ситуація, коли від старих культурних установок відмовилися, а нові ще не засвоїли.

Менталітет (ментальність) – сукупність стійких духовних цінностей, навичок, звичок, стереотипів поведінки, специфіка мислення, світосприйняття, які відображають уявлення окремої людини, спільності людей (певного народу, епохи, географічної області та/чи соціального середовища) про навколишній світ.

Міграційна теорія походження українців – теорія, згідно якої українці не були споконвічними мешканцями своєї землі, а прибули з інших територій.

Мода – сукупність звичок, смаків, стилів, уявлень про цінність деяких об'єктів матеріальної чи духовної культури, притаманні певному середовищу у певний час, як правило, нетривала і часто змінювана.

Натуралістична культурологічна школа – культура є специфічним механізмом пристосування людини до суспільства шляхом придушення вільного внутрішнього світу

людини, відмови від задоволення природних інстинктів та пристрастей, подолання несвідомого. (Представники: Г. Спенсер, З. Фрейд і К. Юнг)

Націоналізм – ідеологія та політика, в основі яких визнання цінності нації як найвищої форми суспільної єдності та її первинності в державоутворенні.

Національна свідомість – сукупність світоглядних, економічних, соціальних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій, ціннісних ідеалів та орієнтацій, в яких виявляються особливості життєдіяльності націй та етносів.

Нація – політико-етно-соціальна спільнота, об'єднана пам'яттю, інтересами, духовно-культурними і політичними цінностями, усвідомленням своєї спільності на певній території.

Оксюморон – парадоксальне поєднання непоєднуваного, поєднання слів з протилежним значенням («живий труп»).

Особистість – конкретна людина як представник певного суспільства з властивою їй стійкою системою соціально-значущих рис істоти.

Палеолітичні Венери – невеличкі статуетки жінок, які виготовляли первісні люди.

Парадигма – 1) визначена система ідей, теорій, концепцій чи шаблонів в науці та культурі, за допомогою яких відбувається сприйняття і пояснення досліджуваних явищ; 2) особиста позиція, система цінностей, ментальність конкретної людини, які впливають на оцінку подій і явищ та ставлення до них.

Прабатьківщина слов'ян – територія, на якій зародилися слов'яни як окремих етнос. На думку більшості дослідників, це частина сучасних північно-західної України, центральної та східної Польщі, південної Білорусі.

Протомісто – велике село або містечко періоду неоліту, доісторичне поселення, яке мало як сільські, так і міські риси, в Україні, наприклад, поселення Трипільської культури.

Професійна культура – інтегративне системно-діяльнісне поняття, яке включає в себе рівень трудової компетентності фахівця у певній сфері (конкретно-технологічні знання і вміння, працьовитість, працездатність, ефективність, творчий характер праці) та соціокультурні компетентності (моральність, культура спілкування, система цінностей, тощо).

Ритуал – сакральнo-символічне дійство як форма історичної культури.

Сакральне (священне) – те, що стосується релігійного поклоніння чи певних «високих ідеалів».

Самосвідомість – усвідомлення особою самої себе, свого світогляду, мотивів поведінки, ціннісних установок.

Свідомість – здатність людини відображати та пізнавати дійсність, пов'язана з абстрактним мисленням, психікою, світоглядом і самосвідомістю.

Світогляд – система поглядів людини на світ і на саму себе, ставлення до навколишньої дійсності, основні цінності та переконання.

Символічна культурологічна школа – це результат творення людиною та використання різноманітних символів і знакових систем у різних сферах життя (мова, музичні ноти, наука, релігія, міфи), формування із цих символів певних «текстів, «речей» і «явищ» у різних сферах життя (представники: Л. Вайт, Е. Кассіпер, К. Леві-Строс).

Синтез культур – взаємодія та взаємопроникнення різних культур, в ході якого виникає новий соціокультурний феномен, відмінний від механічного поєднання компонентів, що його створили.

Соціогенез – 1) процес становлення людського суспільства; 2) процес становлення вищих психічних функцій індивіда в ході соціалізації.

Соціологічна культурологічна школа – культура є результатом суспільної (соціальної) природи людини, соціокультурного розвитку людства, (представники: Т. Еліот, П. Сорокін, Т. Парсонс, М. Вебер).

Стереотип – породжений культурою стійкий образ, шаблон, готова схема сприйняття чого-небудь відповідно до усталених цінностей. Стереотип економить час на сприйнятті дійсності, але може бути помилковим і викривлено відображати об'єкт сприйняття.

Субкультура – культура певної частини суспільства зі специфічними інтересами, стилем життя, цінностями та менталітетом. Вона пов'язана з домінуючою культурою, але відмінна від неї.

Сумління (совість) – 1) усвідомлення людиною моральної відповідальності за свої вчинки перед собою і оточенням; 2) моральні принципи та переконання.

Суспільно-історична культурологічна школа – культури проходять періоди народження, росту, розквіту, занепаду та загибелі, існують локально (відокремлено) одна від одної, тому загальносвітової культури не існує (представники: О. Шпенглер, А. Тойнбі, М. Данилевський).

Творчість – діяльність людини, спрямована на створення чогось нового, невідомого.

Толерантність – спосіб взаємодії та взаємовідносин між окремими людьми, їх об'єднаннями, державами, який ґрунтується на сприйнятті, терпимості, повазі, позитивному ставленні до іншого світогляду, поведінки, способу життя, цінностей інших людей.

Тоталітаризм – 1) повне панування, необмежене керування підлеглими; 2) політичний режим, при якому влада має всеосяжний (тотальний) контроль над усіма сферами суспільного та приватного життя.

Традиційне суспільство – суспільство з аграрним устроєм, переважанням натурального господарства, мало динамічними структурами і способами соціальної і культурної регуляції, які спираються на традиції. Культура традиційного суспільства орієнтована на сакральні ідеї, культ предків, ірраціональні цінності.

Традиційний тип культури – характеризується сталістю та незмінністю протягом тривалого часу, спирається на звичаї, традиції, ритуали, прагне відтворювати попередні норми без змін.

Тренд – тенденція, важливий напрям розвитку чогонебудь.

Феномен – 1) явище, яке має сутність, закономірність; 2) незвичне, рідкісне явище.

Феномен культури – різні форми прояву культури, наприклад, мистецтво, мораль, релігія, право, наука і т.п.

Фольклор – колективна художня творчість народу у всіх сферах і жанрах.

Функції культури – роль, яку культура вирішує в житті суспільства, визначальною вважають виховну або людинотворчу функцію.

Холізм – цілісність світу, світоглядна концепція та методологія дослідження, яка стверджує цілісність і неподільність матеріального і духовного світу.

Цивілізація – 1) людське суспільство взагалі; 2) високий рівень розвитку людського суспільства та культури; 3) синонім терміну «культура», історичний тип культури на певному відповідному етапі розвитку.

Історія української культури. Частина I. Культура стародавнього населення України та доби Середньовіччя. Термінологічний словник

Цінності – 1) особливо важливі для людини (суспільства) ідеї, речі чи явища, для досягнення яких вона живе; прийняті і засвоєні людиною цінності певної культури, які визначають її поведінку; 2) властивість предмета чи явища задовольняти бажання і потреби окремої людини, групи людей чи суспільства.

Час лінійний – образ часу, в якому переважає рух «вперед», розглядається як історія з відповідним минулим, теперішнім і майбутнім.

Час міфічний – сакральний образ часу, відображений у міфах, невідконтрольний законам історичного розвитку.

Час циклічний – образ часу, в якому відсутній рух вперед, немає відмінності між минулим, теперішнім і майбутнім – все відбувається по колу, повертається до того, що було.

Часопростір (хронотоп) – взаємозв'язок простору і часу в художньому творі.

Джерела: [1, С. 10-37; 3, С. 8-42; 4, С. 5-47; 6, С. 8-85; 7, С. 8-27; 8, С. 5-20].

ТЕМА 2. ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

План лекції

1. Культурогенез українського народу. Витоки української культури. Діалог культур на праукраїнських землях.
2. Первісна (архаїчна) культура на території України та її основні риси. Особливості релігійних вірувань та мистецтва.
3. Трипільська культура та її місце в культурі України.
4. Культура народів Кіммерії, Скіфії і Сарматії.
5. Антична культура полісів Північного Причорномор'я.
6. Культура та дохристиянські вірування давніх слов'ян.

Термінологічний словник за темою

Анімізм – віра в існування невидимого, надприродного світу душ, який міститься в будь-яких тілах, та в духів – істот вищого рівня, що не потребують матеріального втілення для свого існування.

Анти – об'єднання слов'янських племен початку раннього середньовіччя (VI – VII ст.), пращури племені полян; вплинули на етногенез українців.

Антична культура Північного Причорномор'я – культура населення грецьких полісів Північного Причорномор'я в античні часи, яка розвивалася як частина культури Стародавньої Греції з незначними місцевими впливами.

Археологічна культура – споріднені археологічні пам'ятки, поширені на певній території в межах певного історичного часу.

Архітектура – 1) мистецтво проектування, спорудження та художнього оздоблення будівель відповідно до принципів міцності, краси та доцільності; 2) зведені споруди та будівлі як готовий результат цієї діяльності.

Бронзовий вік – період ранньої історії людства (III – I тисячоліття до н. е.), який характеризується розвитком кочового скотарства та поливного землеробства, удосконаленням писемності, переходом від матріархату до патріархату та створенням перших держав.

Велес (Волос, Волот) – у слов'янській міфології бог-опікун багатства, зокрема худоби, покровитель торгівлі, музики, мистецтва, поезії, володар підземного світу.

Велике переселення народів – в історичній науці умовна назва руху племен у IV-VII ст. н. е., який привів до падіння Західної Римської імперії. Проходило в тому числі і через територію України, сприяло не лише переміщенню, а й змішуванню різних племен і формуванню нових народів.

Генотеїзм – перехідна форма релігійної свідомості між політеїзмом і монотеїзмом, в якій є багато богів на чолі з одним верховним богом, який поєднує в собі атрибути всіх інших богів.

Гомогенність – риса первісної культури, яка виявляється в об'єднанні людей за родинними зв'язками, відсутність соціальних груп, страт та класів.

Даждьбог (Дажбог) – у слов'янській міфології Сонячний бог, бог Сонця, світла, добра, податель добра, багатства, бог достатку, якому поклонявся увесь слов'янський світ.

Дольмен – різновид мегалітичної архітектури, який являє собою складну споруду з кількох (двох або чотирьох) кам'яних стовпів, перекритих згори масивною плитою.

Дописемний період (доісторичний період) – епоха розвитку людства до появи писемності, яка виникає на рубежі IV – III тисячоліть до н. е.

Етос – властивість культури певної спільноти, яка проявляється в системі пануючих цінностей і норм поведінки.

Живопис – вид образотворчого мистецтва, передача зорових образів фарбами на поверхні.

Залізний вік – період ранньої історії людства (1200 р. до н. е. – 340 р. н. е.), який характеризується подальшим розвитком техніки металургії, зростанням продуктивності праці, її розподілом на розумову та фізичну.

Зарубинецька культура – археологічна культура залізного віку, існувала близько 200 р. до н. е. – 200 р. н. е. в басейні Прип'яті і Дніпра в Україні і Білорусі. Жителі вели осідлий спосіб життя, займалися рільництвом, скотарством, мисливством, використовували гончарний круг.

Звичай – 1) загальновизнаний порядок, правила поведінки, які здавна існують, зберігаються і постійно відтворюються у житті певної спільноти, є формою передачі культурного досвіду, згуртування спільноти; 2) уклад життя певного народу, його культура; 3) порядок відзначення певних свят, пов'язаний з виконанням відповідних ритуалів.

Звіриний стиль – художній стиль, поширений в мистецтві ряду стародавніх культур, тематикою якого є зображення тварин та/чи частини їх тіл. Одним із яскравих зразків є скіфський «звіриний стиль».

Золота пектораль – шедевр греко-скіфської культури, золота нагрудна прикраса IV ст. до н. е., виготовлена комбінованими техніками у звіриному стилі.

Ідентифікація – процес засвоєння індивідом соціальних цінностей як своїх власних, ототожнення себе з певною спільнотою.

Ініціація – 1) початок чого-небудь; 2) обряд, який змінює статус певної особи, засвідчуючи її перехід на вищий щабель (у давньому суспільстві, наприклад, перехід у старшу вікову групу або соціальну категорію).

Кам'яна могила – світова пам'ятка давньої культури в Україні, святилище, давніше за Стоунхендж, єгипетські піраміди та зікурати Межиріччя. Було створене у добу неоліту, розміщене в Запорізькій обл.

Кіммерійці – іраномовний кочовий народ, який у XI – VII ст. до н. е. мешкав на півдні України, перший з давніх народів України, назва якого дійшла до наших днів.

Кроманьонець – людини сучасного фізичного типу – «людина розумна» (*Homo sapiens*), яка з'явилася близько 40 тис. років тому.

Кромлех – різновид мегалітичної архітектури, який являє собою сукупність кам'яних плит і стовпів, розташованих концентричними колами.

Культ релігійний – у стародавні часи: дії, предмети і символи, спрямовані на вшанування та поклоніння речам, явищам, істотам, божествам. Існували такі найвідоміші культу: предків, вогню, води, землі, грози.

Культура шнурової кераміки або **бойових сокир** – археологічна культура індоєвропейських племен пізнього палеоліту (2300 – 1700 рр. до н. е.), поширена в Північній, Центральній і Східній Європі, в т. ч. і на території України. Для прикрашування посуду при його виготовленні робили відтиск мотузки.

Культурно-історична епоха – тривалий період розвитку культури певного суспільства, який має притаманні своєрідні об'єктивні культурні процеси і досягнення у суспільстві, мистецтві, науці і т. п.

Курган – різновид поховальних пам'яток у формі насипу із землі чи каміння над одним чи декількома похованнями. Поширений на всіх материках, крім Австралії та Антарктиди.

Магія – віра в здатність людини за допомогою особливих слів, прийомів і обрядів впливати надприродним шляхом на інших людей, тварин, явища природи.

Меандр – геометричний орнамент у вигляді повторюваної звивистої лінії з закрутками, які символізують Сонце, як верховне божество Всесвіту. Його вважають про-свастиком індоевропейців. Був популярний в культурі Стародавньої Греції.

Мезоліт – епоха кам'яної доби (15 – 5 тис. рр. до н. е.), яка характеризується формуванням первісної племінної організації, виникненням статеві-вікового розмежування праці (чоловіки займалися полюванням, жінки – збиральництвом, веденням домашнього господарства, літні люди – виготовленням знарядь праці), прирученням собаки та дикого кабана, у образотворчому мистецтві центральною стає людина та її діяльність.

Менгір – різновид мегалітичної архітектури, який являє собою вертикально поставлений грубо оброблений камінь розміром від одного до двадцяти метрів і масою до десяти тон.

Мистецтво – 1) частина людської культури, яка відображує реальність за допомогою знаків у конкретно-чуттєвих образах згідно з певними естетичними ідеалами; 2) майстерність у певній справі.

Мізинська культура – одна з найвидатніших пам'яток пізнього палеоліту на території Європи, де знайдено найдавніший «оркестр кам'яного віку» – унікальний набір з 16 кістяних музичних інструментів (Чернігівська обл.)

Міф – 1) у первісних народів – це розповідь про походження людини та світу, що базується на емоційно-чуттєвих образах, виникла на стадії дорелігійного та дораціонального мислення і є основою різних релігій; 2) у сучасному світі («неоміф» чи «псевдоміф») – емоційно-чуттєві

образи, спеціально створені політиками чи рекламодавцями (часто, не раціональні, не підтверджені фактами), для формування певної системи цінностей та поведінки людини.

Міфологія – 1) сукупність міфів різних народів; 2) наука про міфи і міфологічну свідомість.

Мокош – жіноче божество родючості і домашнього господарства у східних слов'ян.

Монотеїзм – віра в єдиного бога, Творця усього суцього, виключає існування інших, рівних йому божеств.

Неоліт – епоха кам'яної доби (10 – 3 тисяч рр. до н. е.), коли відбулася «неолітична революція» – перехід людства від привласнювального господарювання (привласнювали те, що дала природа, збиральництво, полювання) до відтворюючого (скотарство і землеробство), зародилися ремесла та торгівля. Виникає виробництво керамічного посуду, прядіння, а, згодом, гончарство та ткацтво, винайдено колесо. Формуються релігійні культури, етноси, відбулася демографічна революція – населення зросло не менше, ніж у 100 разів.

Обряд – встановлені звичаєм традиційні символічні індивідуальні чи колективні дії, десакралізований ритуал, який перейшов у побут, втративши магічний зміст. Ці дії пов'язані з важливими подіями в житті виконавців та спрямовані, на їх думку, на вирішення певних завдань за допомогою впливу на природні чи надприродні істоти або явища. Найчастіше супроводжується театралізованим дійством за певним сценарієм, піснями, танцями.

Орнамент – складний візерунок, який складається з ритмічно повторюваних різноманітних елементів. Виділяють геометричний, рослинний, зооморфний, антропоморфний орнаменти, трапляється також і їх химерне переплетіння.

Палеоліт – давня кам'яна доба (3 млн. – 13 тис. р. тому), відбувається становлення людини сучасного типу,

зароджується мова, родовий устрій, перші спроби образотворчої діяльності. Люди оволоділи вогнем, стали шити перший одяг, будувати перші житла – землянки та напівземлянки.

Пантеон богів – група богів, які належать до однієї релігії чи міфології.

Періодизація історії культури – спосіб впорядкування масиву інформації за часовим принципом з метою кращого розуміння процесів, що відбувалися в сфері культури протягом історії.

Перун – язичницький бог слов'ян і балтів, володар неба, повелитель грому і блискавки, бог родючості і військової справи.

Петрогліфи – стародавні зображення, висічені на скелях, каміннях, стінах печер.

Піктографія – малюнкове письмо, як рання форма писемності давніх народів.

Пластика антропоморфна – виготовлення методом ручного ліплення та формування із м'якого матеріалу (глина) виробів об'ємних форм зі стилізованим зображенням людської, переважно, жіночої фігури.

Пластика зооморфна – виготовлення методом ручного ліплення та формування із м'якого матеріалу (глина) виробів об'ємних форм зі стилізованим зображенням фігур звірів.

Політеїзм – «багатобожжя», віра в багатьох богів та богинь, притаманна усім первісним релігіям.

Релігія – віра в існування надприродних сил, які впливають на Всесвіт і долю людини.

Ритуал – особлива програма поведінки, послідовність специфічних дій, які закладали основні традиції стародавньої людини, сприяли акумулюванню людської пам'яті, формуванню норм різних форм діяльності.

Ритуал – сакральнo-символічне дієство як форма історичної культури.

Сварог – давньослов'янський язичницький прабог, влади́ка світу: бог світла, небесного вогню та ковальства.

Символ – умовний знак (звуковий, графічний, речовий, художній образ) чи умовна дія для позначення певного предмета, явища, ідеї.

Синкретизм – риса первісної культури, яка полягає в нерозділеності, єдності свідомості, господарчих занять, суспільного життя та мистецтва.

Скіфи – іраномовний кочовий народ, який мешкав на півдні України, у VII – III ст. до н. е. створив Велику Скіфію, об'єднавши різні за походженням племена. Власної писемності не було, кераміку виготовляли без гончарного круга, але колесо використовували у возах. Мистецтво у «звіриному стилі» зазнало великих впливів грецької культури. Вірування: багатобожжя і різні культу.

Стрибог (Стрибо, Стриба) – давньослов'янський бог вітру (вихору, бурі), володар вітрів (інколи називають батьком вітрів).

Табу – категоричні заборони на різні дії, які виникли в первісному суспільстві та регламентували і регулювали поведінку людей.

Театр – 1) вид мистецтва, яке відображає життя в сценічній дії в процесі гри актора перед глядачами; 2) приміщення, в якому це виконують.

Теологія – 1) сукупність релігійних вчень про Бога; 2) виклад основних положень певної релігії; 3) навчальна дисципліна, предметом вивчення якої є вивчення певної релігії.

Торевтика – мистецтво холодної обробки художніх виробів з металів, створенням рельєфу (переважно: карбування, тиснення, вибивка).

Тотемізм – віра в існування родинного зв'язку між людиною та певним видом тварин, інколи, рослин.

Требище – місце принесення жертви богам.

Трипільська культура (культура Кукутень-Трипілля) – археологічна культура пізнього неоліту – початку мідного віку (V–III тис. до н. е.), поширена на великій території сучасних України, Молдови, Румунії, (бл. 190 тис. кв. км) з населенням від 400 тис. до 2 млн. осіб. Трипільці займалися землеробством, мали розвинуті ремесла (особливо гончарство), використовували колесо, вели астрономічні спостереження, мали власний календар, буквенно-звукове письмо, жили у великих поселеннях – протомістах (одним з найбільших в Україні є Майданецьке поселення на Черкащині). Трипільська цивілізація вплинула на розвиток наступних народів, і, зокрема, українців.

Фетишизм – віра в надприродні можливості неживих предметів та речей, які здатні допомагати людині.

Черняхівська культура – археологічна культура, яка існувала в 100 –500 р. н. е. в лісостеповій Україні, а також на території наших західних сусідів, займалися землеробством, мали розвинуті ремесла, вели торгівлю з римо-грецьким світом.

Язичництво – рання, політеїстична релігія, яка включала в себе анімізм, магію, тотемізм, фетишизм, шаманізм і різні культи. Існувала у всіх народів до прийняття сучасних світових релігій.

Ярило – бог, який уособлював родючу силу весняного сонця у слов'янській міфології.

Джерела: [1, С. 38-77; 3, С. 43-72; 4, С. 48-63; 6, С. 86-120; 7, С. 28-48; 8, С. 21-43].

ТЕМА 3. КУЛЬТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА

План лекції

1. Основні риси культури європейського Середньовіччя і її релігійний характер.
2. Вплив християнства на духовну культуру Київської Русі. Культура Київської Русі як синтез язичництва та візантійського впливу.
3. Мова, писемність, освіта, наукові знання та література.
4. Містобудування та архітектура.
5. Скульптура, живопис.
6. Декоративно-вжиткове мистецтво та художнє ремесло, музичне мистецтво.
7. Соціокультурні процеси та мистецькі здобутки Галицько-Волинського князівства.

Термінологічний словник за темою

Агіографія – жанр християнської літератури, яка описує життя святих, просвітлених, монахів, монахинь чи чудодійні історії ікон.

Алхімія – загальна назва середньовічної «науки». Алхіміки прагнули за допомогою «філософського каменю» здійснювати хімічні перетворення з метою отримання з підручних матеріалів золота, лікувальних еліксирів та інших речовин із дивовижними властивостями.

Апокриф – релігійно-легендарний твір, який не отримав канонічного визнання з боку Церкви.

Архієрей – узагальнена назва вищих чинів у православній церковній ієрархії: єпископ, архієпископ, митрополит, патріарх.

Аскетизм – 1) самообмеження і самозречення від життєвих благ і насолод для досягнення ідеалу або виконання обітниць; 2) стриманість, помірність, відмова від життєвих благ.

Берестяні грамоти – пам'ятка східнослов'янської писемності XI – XV ст. Текст вишкрябувався або видавлювався на корі берези.

Билини – жанр героїчного епосу, який прославляє подвиги героїв та богатирів; прототипами героїв могли бути реальні історичні особи, сюжети із життя яких з часом обросли надзвичайними дивними рисами.

Біблія (Святе Письмо) – священна книга християн, складається із Старого Заповіту (описано створення Богом світу і людини, гріхопадіння, історію давнього Ізраїлю) та Нового Заповіту (життя і смерть Ісуса Христа для спасіння людства). В юдаїзмі священним визнається лише Старий Заповіт.

Ваганти – мандрівні священники або студенти у Західній Європі періоду середньовіччя, які перед публікою виконували пісні, декламували вірші чи прозу.

Вівтар – головна частина православного храму, місце для літургії, завжди орієнтована на схід.

Візантійський стиль – стиль культури, який виник у Візантії в IV – VI ст., був поширений в Італії, Київській Русі, на Балканах. Є своєрідним синтезом традицій греко-римської, християнської культур та елліністичного Сходу. Йому притаманна розкіш, пишність, використання багатьох кольорів та золота. В архітектурі стрілчасті склепіння, вузькі високі вікна, напівкруглі арки. Для церков характерними є наявність куполів, багатий інтер'єр, наявність фресок, мозаїки, мармурового облицювання.

Вітраж – орнаментальна або сюжетна декоративна композиція у прикрашенні вікон зі скла та інших матеріалів, що пропускають світло.

Гармонія – узагальнююче поняття злагодженості, узгодженості, взаємної відповідності характеристик певних предметів, явищ, частин цілого.

Геліоцентризм – вчення в астрономії та філософії про будову світу, в якому в центрі Всесвіту перебуває Сонце, навколо якого обертаються усі тіла, в тому числі і Земля.

Геоцентризм – уявлення про будову світу, в якому в центрі Всесвіту перебуває Земля, навколо якої обертаються Сонце, Місяць, планети, зірки.

Глаголиця – одна з найдавніших слов'янських абеток, яку за переказами створив Кирило Філософ у 862 – 863 р. **Кирилицю** створили його послідовники, які до грецького алфавіту додали літери з глаголиці для позначення відсутніх у грецькій мові звуків.

Голосіння – ритуальний жанр народної творчості, дохристиянський поховальний обряд з відповідними піснями-плачами, які у художній формі виражали горе і тугу за померлим.

Готичний стиль – стиль культури Західної Середньовічної Європи (XII – XVI ст.), переважно культовий за призначенням і релігійний за тематикою. Особливе місце займав грандіозний за розміром Собор як синтез архітектури зі стрілчастими склепіннями та багатого декору з великою кількістю кам'яного різьблення, скульптурних прикрас, живопису і вітражів. Близькою була і світська архітектура, яка демонструвала розквіт торгівельних і ремісничих міст-комун. У Центральній і Східній Європі готичні споруди зводилися до XVII ст., а потім, частково, їх окремі риси проникли в бароко.

Графіті – написи та зображення на стінах споруд і на дрібних речах, найдавніші з них були нанесені в кам'яному віку.

Гріх – 1) добровільне і свідоме порушення Божих чи Церковних заповідей негідною справою, словом чи думкою; 2) поганий, непорядний вчинок, порушення норм моралі чи права.

Десятинна церква – християнський храм, який вважають першим храмом, збудованим князем Володимиром Хрестителем.

Дитинець – центральна внутрішня частина міста, фортеця, укріплення. Тут розміщувалися князівські та боярські двори, найважливіші собори.

Догматичне мислення – 1) сприйняття певних ідей, вчення і т.п. як вічної істини; 2) сліпа віра в авторитети; 3) нездатність сприймати інформацію, яка суперечить власним установкам, відсутність сумнівів і критики.

Емаль – склоподібний матеріал, що використовується для художнього декорування виробів з металу.

Епос – різновид народної розповідно-описової творчості (пісні, сказання, поеми), що розповідає про події, які нібито відбувалися в минулому.

Есхатологічність – риса середньовічної культури, яка полягала в тому, що людина постійно очікувала кінця світу та розплати на Страшному Суді за гріховне буття.

Епархія – у східному християнстві церковно-адміністративна територіальна одиниця, очолювана архієреєм. Ще епархію можуть називати залежно від титула архієрея: якщо єпископ, то єпископство, архієпископ – архієпископство, митрополит – митрополія, патріарх – патріархія.

Єресь – 1) переконання, відмінне від загальноприйнятого; 2) релігійна течія, яка суперечить основі віровчення будь-якої релігії.

Життя – жанр християнської літератури про життя святих та їх повчання; життя святих за місяцями – *мінеї*, за країнами – *патерики*.

Звичаєве право – система правил і норм поведінки, яка сформувалася в суспільстві історично, шляхом багаторазового повторення людьми певних дій, як правило, письмово не фіксоване, пізніше частково багато норм звичаєвого права було підтримано державою (включено до писаних законів, за порушення введено покарання).

Зернь (філігрань) – вид ювелірної техніки: дрібні золоті, платинові або срібні прикраси у формі кульок діаметром від 0,4 мм, прикріплені до ювелірних виробів.

Золоті ворота – головна урочиста брама давнього Києва, пам'ятка оборонної архітектури.

Ідол – 1) у язичництві – зображення божества; 2) об'єкт поклоніння, шанування; 3) бездушна людина.

Ієрархічність – 1) риса середньовічної культури, яка полягала у жорсткій підпорядкованості нижчих станів та інтересів вищим; 2) поділ на вищі і нижчі посади.

Ієромонах – священник-чернець.

Ізборники Святослава – пам'ятки перекладної літератури, створені у 1073 і 1076 рр. для чернігівського князя Святослава Ярославовича. Містять релігійні, побутові, літературні, повчальні статті.

Іконопис – мистецтво написання **ікон** – зображень Бога, Богородиці, Святих.

Індульгенція – 1) у католицтві дозвіл на прощення гріхів в таїнстві сповіді при умові розкаяння грішника; 2) звільнення від покарання за провину чи злочин із-за «заслуг».

Інквізиція – особливий інститут боротьби з ересями в християнстві у XIII ст. Традиційно їй приписують особливу жорстокість. Насправді, в умовах середньовіччя тодішня світська влада була жорстокішою.

Канон – 1) усталене правило чи норма, які не змінюється; 2) релігійна норма, встановлена Церквою як закон.

Канонізувати – 1) визнати людину вищою владою Церкви і «приєднати до лику святих»; 2) визнавати кого-небудь непохитним авторитетом, зразком для наслідування.

Катехізіс – 1) простий і доступний підручник з християнської віри; 2) основні положення певного вчення.

Києво-Печерський патерик – збірка оповідей про життя ченців Києво-Печерської лаври. Був складений у XIII ст.

Київська Русь – середньовічна феодальна монархічна держава з центром у Києві, яка об'єднала східнослов'янські, балтські, фіно-угорські племена.

Клір – священнослужителі Християнської Церкви як особлива спільнота, яка відрізняється від світських прихильників християнства – мирян.

Книжкова мініатюра – невеликий кольоровий малюнок у рукописних книгах, розміщений на берегах сторінок або між рядками для прикрашання, ілюстрування та доповнення тексту.

Колти – скроневі прикраси у слов'янок, які підвішувалися до головного убору на стрічках чи металевих ланцюжках.

Корпоративність – замкненість та відокремленість певної групи, регламентація нею життя людини.

Критичне мислення – здатність аналізувати, піддавати сумнівам, перевіряти, осмислювати інформацію, приймати обґрунтовані усвідомлені рішення. Готовність шляхом мисленевої діяльності вирішувати завдання, які неможливо вирішити за допомогою наявних знань і умінь.

Лавра – назва найбільших чоловічих монастирів у православ'ї, які мають особливе історичне та духовне значення та підпорядковані верховній владі Церкви.

Літопис – історико-літературний твір, в якому оповідь про події й факти велася за роками (в хронологічному порядку).

Літургія – богослужіння з принесенням Святих Дарів.

Мартиролог – 1) збірник церковних розповідей про християнських «мучеників» і святих; 2) список жертв військових конфліктів, політичних переслідувань, протестних рухів.

Містерія – 1) таємний релігійний обряд на честь божества; 2) західноєвропейська середньовічна релігійна драма на основі літургійного дійства.

Мозаїка – зображення, «складене зі шматочків» смальти, кольорових каменів, керамічних плиток чи інших матеріалів.

Монументальний живопис (стінопис, мураля) – стаціонарний твір образотворчого мистецтва значного розміру, створений на поверхні капітальної будівлі для доповнення та підкреслення стилю будівлі або як елемент декорування.

Обскурантизм, мракобісся – вороже ставлення до освіти, науки, прогресу, відсталість та реакційність.

Одигітрія – тип Богородиці в українській іконописній традиції. Богоматір зображена з маленьким Ісусом на руках, Спаситель правою рукою благословляє, а лівою – тримає згорток, інколи – книгу зі своїм вченням.

Оранта – тип Богородиці в українській іконописній традиції. Богоматір зображена з піднятими до неба руками, на рівні її грудей розміщено круглий медальйон, у якому зображено Ісуса Христа.

Остромирове євангеліє – визначна пам'ятка старослов'янського письменства і української мови XI ст., оздоблена високохудожніми мініатюрами.

Панно – вид стаціонарного образотворчого мистецтва, коли частина поверхні будівлі обмежена рамкою, у якій розміщено живопис, мозаїку, скульптурний рельєф.

Патерики – збірки оповідань про життя християнських святих і отців Церкви та їх повчання.

Патріарх – вищий титул глави самостійної Церкви в Православ'ї і ряді інших Церков.

Передмістя – частина середньовічного міста, яка не була укріплена стінами, валами й ровами.

Плінфа – широка та плоска обпечена плиткоподібна цегла, яка використовувалася у давньоруській храмовій архітектурі X – XIII ст.

«Повість минулих літ» – визначна пам'ятка, найдавніший відомий літописний твір про історію і витоки київської держави, складений на рубежі XI – XII ст. Авторство різних редакцій приписують монахам Нестору та Сильвестру.

«Повчання дітям» – визначна пам'ятка, написана у формі повчань князем Володимиром Мономахом для своїх дітей – спадкоємців державної влади.

Поділ – частина середньовічного міста, укріплена стінами, валами й ровами, де розміщувався торговий майдан, численні церкви й монастирі, мешкали ремісники та купці.

Помісна (автокефальна) Церква – самоврядна релігійна громада, окрема Церква певної території, на чолі з найвищим єпископом (патріарх, митрополит, архієпископ). Нині у світовому Православ'ї Православна Церква України є п'ятнадцятою із 16 автокефальних Церков.

Рака – скриня з мощами святих, часто сама скриня є витвором мистецтва.

Ратуша – орган самоврядування у ряді європейських міст, а також будівля, в якій проходять його засідання.

Різи – стародавнє слов'янське письмо, яке, за свідченнями писемних джерел, існувало ще в дохристиянську епоху.

Розпис – сюжетні або орнаментальні живописні зображення на будівлях та на побутових предметах.

Романський стиль – перший загальноєвропейський стиль мистецтва після падіння Риму (X – XII ст.). В основі – спадщина Римської та Візантійської імперій. Найповніше себе проявив в церковній і оборонній архітектурі: споруди простих форм з вузькими дверима та вікнами із тесаного каменю вирізняються масивністю і суворістю. Мистецтво цього періоду схематичне та умовне.

Рукопис – 1) давня писемна пам'ятка, написана від руки; 2) поданий до друку авторський текст.

Руська правда – збірка законів, пам'ятка давньоруської літератури і права, складена за князя Ярослава і його наступників (XI – XII ст.) на основі звичаєвого права. Перший правовий кодекс Київської Русі.

Сакральна складова культури (релігійна) – тип культури, що стосується релігії, Церкви та обрядовості.

Світська складова культури – тип культури, не пов'язаний з релігією та Церквою, виник в результаті секуляризації.

Секуляризація – звільнення суспільства від релігійного світогляду, зменшення церковного впливу в науці, мистецтві, освіті, державному управлінні.

Середньовіччя (Середні віки) – період власне європейської історії (V – XVII ст.), але термін використовують при описах подій тих часів у всіх регіонах світу. Культура середньовіччя втратила надбаня античності, ґрунтувалася на релігійності та корпоративності. Християнська Церква мала великий вплив на суспільство та культуру, була об'єднавчим чинником для європейських народів.

Скань – вид ювелірної техніки: ажурний або напаяний на металевий фон візерунок з тонкої золотої, срібної або мідної проволочки, гладенької чи звитої в мотузочку.

Скоморохи – давньоруські професійні акробати, актори, музики, що виступали при княжих дворах і на міських площах під час народних зібрань.

Скрипторій – майстерня рукописних книг у західноєвропейських монастирях VII – XII ст.

Слово о полку Ігоревім – пам'ятка літератури Київської Русі (1187), української мови та середньовічного епосу. Ця літописно-героїчна поема-повість описує невдалий похід князівських військ на чолі з князем Ігорем проти половців.

Слово про Закон і Благодать – перша пам'ятка давньорусько-українського ораторського мистецтва (XI ст.), перший богословсько-філософський твір. Прославляє князя Володимира Великого за прийняття християнства.

Смальта – кольорове непрозоре скло у вигляді невеликих кубиків або пластинок.

Собор – 1) головний храм міста та/чи центральний Храм, у якому богослужіння здійснюють вищі духовні особи; 2) збори, зібрання (з'їзд) представників Церкви для вирішення найважливіших питань.

Софійська абетка – виявлена на стіні Софійського собору в Києві система знаків для письма, яка може свідчити про існування писемності до **глаголиці** та **кирилиці**.

Софійський собор – визначна пам'ятка історії та архітектури XI ст., головна церква князівської держави, місце поховання великих князів, резиденція митрополитів. Поєднує візантійський і барокові стилі, є об'єктом Світової спадщини ЮНЕСКО, входить до Національного заповідника «Софія Київська».

Станковий живопис – твір образотворчого мистецтва, який має самостійне значення і не є стаціонарним, створюється на станку (картина або скульптура).

Старослов'янська мова (церковнослов'янська) – найдавніша літературна мова, штучно створена як надетнічна мова слов'ян для потреб Церкви.

Стиль – 1) характерні особливості та форми художньої самовизначення певної епохи, регіону, нації, соціальної чи творчої групи або окремого митця; 2) єдність образності, творчих прийомів, тем, ідейного змісту.

Схоластичність – риса середньовічної культури, яка полягала в тому, що все сприймалося з позиції віри.

Темпера – фарба із сухих порошоків, розведених на соку рослин, курячому яйці з водою, тощо.

Теоцентризм – вчення про те, що Бог є джерелом всього життя і будь-якого блага.

Трубадури – середньовічні поети-співаки, автори пісень.

Університет –заклад вищої освіти і науки, який виник у Європі у Середні віки. Навчання (4-5років) велося латинською мовою, спочатку на чотирьох факультетах: підготовчому (мистецькому), де вивчали «сім вільних мистецтв» – граматику, риторику, логіку або філософію, математику, астрономію, геометрію і музику, юридичному, медичному і богословському. Спочатку університети мали власне самоврядування (обирали керівництво) та автономію (незалежність від Церкви та світської влади, можливість самостійно вирішували всі питання). Пізніше – попали під вплив Церкви.

Фініфть – тонкий шар легкоплавкого скла (емалі), закріплений на поверхні керамічних і металевих виробів, пізніше – металеві вироби, оздоблені такою емаллю.

Фреска – техніка настінного живопису, в якій фарби наносять на вологу штукатурку.

Християнство – віровчення про єдиного Бога в трьох проявах (Отця, Сина та Духа Святого), втілених у Святих Трійці. Ісус Христос є одночасно Сином Божим і Людським, виступає як Спаситель та Відкупитель людства від гріхів. Основи християнського вчення викладено в **Біблії**. В епоху середньовіччя християнство мало визначальний вплив на культуру. У 1054 р. офіційно розділилося на католицизм і православ'я, а в XVI ст. від католицизму в результаті Реформації відокремилися протестантські Церкви.

Чернь – 1) художнє оздоблення металевих (переважно срібних) виробів, при якому фон малюнку заповнюється сплавом темно-сірого кольору; 2) прості люди, низи суспільства.

Школи Київської Русі – навчальні заклади різних типів: 1. **школа «книжного вчення»** – були на утриманні князя і готували дітей знаті для участі у державному, церковному, культурному житті; 2. **монастирські школи** – діяли при монастирях, навчали новоприбулих ченців, а зовнішні монастирські школи – мирян, вчили читання і лічбу, правила богослужінь, а також готували майбутніх священників; 3. **кормильство** – індивідуальне домашнє навчання дітей князівської верхівки знатними боярами та воєводами, які були їх наставниками та регентами; 4. **«школи грамоти»** – діяли при церквах (**«церковні школи»**), навчали дітей заможних міщан, які не належали до знаті за кошти батьків грамоті, основам християнства та діловодства; 5. **жіночі школи** – виховували дівчат із знатних родин, навчали грамоті, веденню домашнього господарства.

Джерела: [1, С. 78-106; 2, С. 6-36; 3, С. 73-109; 4, С. 64-103; 6, С. 121-157; 7, С. 49-65; 8, С. 44-80].

ТЕМА 4. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ПЕРІОДУ ВІДРОДЖЕННЯ (РЕНЕСАНСУ) ТА РЕФОРМАЦІЇ (XIV – XVII СТ.)

План лекції

1. Загальна характеристика європейського Відродження (Ренесансу) та Реформації європейській культурі.
2. Суспільно-політичні та історичні умови в Україні XIV – XV II ст. Діалог та взаємодія національних культур у Великому князівстві литовському та Речі Посполитій.
3. Розвиток освіти та наукових знань в Україні. Книгодрукування та культурно-просвітницька діяльність братств.
4. Поширення гуманістичних ідей у духовній культурі. Література.
5. Козацтво та його роль у формуванні національної самовизначеності української культури.
6. Архітектура, скульптура, малярство. «Золотий вік» львівського архітектурного Ренесансу.
7. Музична культура і театральне мистецтво.

Термінологічний словник за темою

Антропоцентризм – світогляд, відповідно до якого центром світу та метою всього є людина та її інтереси. Виник в період Відродження.

Братства – національно-релігійні та громадсько-культурні об'єднання українських і білоруських міщан XVI – XVIII ст. для захисту соціально-економічних інтересів та духовних цінностей народу (займалися організацією освіти, навчання, друкуванням і розповсюдженням книг та благодійництвом).

Історія української культури. Частина I. Культура стародавнього населення України та доби Середньовіччя. Термінологічний словник

Братські школи – навчальні заклади в Україні, які організовували братства, навчали представників усіх станів безкоштовно за рахунок братства.

Булава – старовинна зброя і символ верховної влади, один із козацьких клейнодів, символ влади гетьмана і кошового отамана.

Бунчук – один із козацьких клейнодів, відзнака гетьмана і кошового отамана, палиця з кулею, під якою прикріплене фарбоване кінське волосся.

Відродження (ренесанс) – культурно-філософський рух кінця Середньовіччя – початку Нового часу (XV – XVI ст.), який спирався на ідеали гуманізму та орієнтувався на спадщину античності, яку визнавав ідеалом. Це антифеодальна культура періоду становлення капіталістичних відносин, формування перших буржуазних націй і національних держав.

Гуманізм – система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність. Виник в епоху Відродження і був спрямований на заперечення феодальної нерівності та жорстокості Середньовіччя у ставленні людей один до одного. Гуманісти утверджували повагу до гідності й розуму людини, вільного вияву її почуттів і здібностей.

Дидакал – учитель в Стародавній Греції і Візантії. Також так називали вчителів у братських школах України і греко-латинських школах Російської держави XVII століття.

Думи – ліро-епічні українські фольклорні пісні, які виконували мандрівні співці в Центральній і Лівобережній Україні. Це речитативний народний героїчний епос про життя козаків.

Емпіризм – 1) вчення у теорії пізнання про те, що лише чуттєвий досвід може бути джерелом і критерієм знань, і все може базуватися лише на відповідному досвіді; протистоїть

раціоналізму і містицизму; 2) схильність до практичної діяльності на шкоду теоретичним узагальненням.

Єзуїти («солдати Ісуса Христа») – члени християнського чернечого ордену Римо-Католицької Церкви, який сприяв поширенню християнства, освіти, впливу католицької церкви, в тому числі і серед православного українського населення.

Єзуїтські школи – навчальні заклади, які організовували і якими опікувалися члени ордену єзуїтів, у них навчалися переважно вихідці із заможних станів. У XVI – XVII ст. такі школи давали якісну освіту для того часу, стали взірцем для новоствореної Києво-Могилянської академії.

Жанри живопису: 1) високий – історичний: батальний, алегоричний, релігійний, міфологічний; 2) низький – сцени з повсякденного життя: портрет, пейзаж, натюрморт, анімалізм.

Золотий перетин («правило золотого ділення») – універсальний прояв структурної гармонії, ідеальна пропорція співвідношення частин об'єкта для найкращого його візуального сприйняття людиною. Як математична формула співвідношень розроблявся з античності («число Фібоначі») протягом тисячоліть, термін ввів Леонардо да Вінчі. Згідно «правила золотого ділення» найприємніше візуальне враження буде тоді, коли у творі образотворчого мистецтва ціле буде співвідноситися із своєю більшою частиною так, як більша з меншою.

Ідеалізм – 1) протилежне матеріалізму вчення, що ідея, розум, свідомість є основою буття і справжнього знання; 2) відданість моральним ідеалам, безкорисливе служіння ідеї; 3) ідеалізація (прикрашання) дійсності.

Інтермедія – веселі побутові сценки, що розігрувалися між діями вистави для розваги глядачів в XVI – XVII ст. та стали основою української побутової драми та комедії.

Ірраціональний – той, що перебуває за межею розуму, алогічний.

Кант – 1) старовинна багатоголоса пісня, як правило, без музичного супроводу; 2) декоративний елемент або аксесуар одягу у вигляді кольорової вузької стрічки чи шнура; 3) смужка навколо картини у формі рамки.

Католицизм (латинська, західна, католицька Церква) – найчисельніший з напрямків християнства, який виник у 1054 р. в результаті офіційного поділу єдиної християнської Церкви на католицизм і православ'я. Очолюється Папою Римським, який визнається Найвищим Пастором Церкви. На XI – XIII ст. припадає пік духовної і світської влад пап та Церкви, під контролем якої перебувала третина Європи. Католицизм контролював все політичне, духовне і культурне життя, відкривав школи і університети, організовував Хрестові походи. З XIV – XV ст. авторитет і вплив папства зменшується в результаті посилення влади світських володарів, зміцнення міст, Реформації та розвитку освіти і науки. Католицька церква вплинула на розвиток філософії, культури, мистецтва, музики та науки.

Клейноди козацькі – атрибутика і символи військової і цивільної влади (булава, бунчук, короґва, литаври...).

Книгодрукування – масове виготовлення книг, початок якого сприяв поширенню знань та інформації, обміну думками та новинами. У Європі було винайдено Йоганом Гутенбергом у 1452 р., в Україні перші книги було надруковано наприкінці XVI – XVII ст. (першодрукарі: Степан Дропан, Швайпольт Фіоль, Іван Федоров та ін.)

Кобзарі (лірники, бандуристи) – українські мандрівні народні співці та музиканти, творці, хранителі та поширювачі історичних, релігійних, моралізаторських пісень, дум, переказів. Речитативна пісня супроводжувалася грою на кобзі

(лірі, бандурі). Сприяли збереженню історичної пам'яті та пробудженню національної свідомості українців. Є одним із символів української культури.

Козацтво (українське козацтво) – спочатку військові загони, які мали охороняти південні рубежі від нападу кочівників степу. Перша зафіксована згадка датована 1492 р. На початку XVI ст. за порогами Дніпра козаки збудували укріплену фортецю – Запорозьку Січ, яка набула рис державно-політичного утворення з демократичним устроєм – козацької республіки. Козаки стали впливовою силою національно-культурного розвитку українців, основою держави Б. Хмельницького і гетьманщини, взірцем лицарства, відваги та любові до України для наступних поколінь.

Конфесія (деномінація) – особливе віросповідання в межах певної релігії та об'єднання віруючих, послідовників цього віросповідання.

Корогва – старовинний бойовий прапор, один із козацьких клейнодів.

Литаври – ударний музичний інструмент, відомий в Європі з XIV ст. Запорізькі козаки використовували їх як засіб зв'язку між окремими загонами (умовні звукові сигнали), як музичний інструмент; як священна річ литаври входили до складу козацьких клейнодів.

Магдебургське право – право міського самоуправління, яке здобули жителі міст, звільнившись від влади світських чи духовних феодалів. В Німеччині відоме з кінця XII ст., в Україні поширюється з XIII ст., до кінця XVII ст. його отримали більшість міст України. З включенням України до складу Російської імперії міста втрачають право самоврядування. Останнім магдебургське право скасовано в Києві у 1835 р. указом Миколи I.

Матеріалізм – 1) протилежне ідеалізму вчення, що буття, природа, матеріальне є основою справжнього знання; 2) практичність у ставленні до дійсності.

Механіцизм – напрям філософії XVI – XVIII ст., який абсолютизував закони механіки, пояснював розвиток природи і суспільства законами механічного руху.

Меценатство – безкорислива добровільна матеріальна та фінансова підтримка діячів культури та їх творчості.

Містицизм – 1) релігійно-філософське вчення та особливий спосіб сприйняття і розуміння реальності через зв'язок з надприродними силами та потойбічним світом; 2) щось таємниче, загадкове.

Мораліте – моралізаторська, повчально-алегорична драма етичного змісту переважно віршованої форми середньовіччя та епохи Відродження.

Пантеїзм – вчення, відповідно до якого Бог ототожнювався з Всесвітом і природою: «Бог є все, а все – є Бог». Найбільший розквіт пантеїзму у Західній Європі був у XV I – XVII ст., коли на нього спиралися більшість натурфілософських вчень.

Парсуна – 1) обличчя, фізіономія; 2) портретний жанр українського образотворчого мистецтва XVII – XVIII ст., близький до народної іконописної традиції.

Пересопницьке Євангеліє – рукописна пам'ятка староукраїнської мови та мистецтва XVI ст., яка символізує історичні корені української духовності. Президенти України під час інавгурації присягають народові на Конституції та цій пам'ятці.

Пернач – вид холодної зброї, різновид булави з гострими пластинами («пір'їнами»), один із козацьких клейнодів. Був відзнакою полковників.

Полемічна література – у XVI – XVII ст. тексти різних авторів щодо проблем релігійної дискусії між православними і католиками з питань об'єднання Церков.

Православ'я (грецька, східна, Православна Церква) – один із напрямків християнства, який виник у 1054 р. в результаті офіційного поділу єдиної християнської Церкви на католицизм і православ'я. Складається з декількох автокефальних (самостійних) Церков, кожна з яких має правлячого єпископа та святий синод. Головою Церкви визнається Ісус Христос, а Вселенський патріарх Константинопольський є лише «першим серед рівних» єпископів. Православ'я мало великий вплив на культуру України, Східної, Південно-Східної Європи, Близького Сходу і Кавказу.

Протестантизм – один з напрямків християнства, який відокремився від католицизму в ході Реформації з метою повернення до раннього християнства. Заперечує церковну ієрархію, складну церковну обрядовість та посередництво священників між Богом і вірянами. Протестантизм не має центрального органу управління, це сукупність незалежних Церков і Союзів (лютеранство, кальвінізм, англіканство, євангелізм, баптизм, адвентизм, п'ятидесятництво і ін.). Сформували протестантську етику, в основі якої позитивне ставлення до праці, заохочення старанності і добросовісності в трудовій діяльності, прагнення досягти багатства і успіху (і не стільки для задоволення власних потреб, а як прояв служіння Богу та суспільству).

Раціоналізм – 1) вчення у теорії пізнання про те, що розум є єдиним джерелом і критерієм пізнання; 2) здатність людського розуму пізнавати закони розвитку природи і суспільства; 3) розсудливе ставлення до життя.

Ренесансний стиль – стиль епохи Відродження (Ренесансу), пов'язаний з ідеалізацією культурної спадщини Стародавньої Греції і, особливо, Стародавнього Риму. Найбільш яскраво проявився в живописі, архітектурі та скульптурі шляхом запозичення тем і елементів античного стилю. Особливостями стилю є багатство декоративного оздоблення, численні архітектурні елементи, чіткість і гармонійність, дотримання правила «золотого перетину».

Реформація – релігійний, соціально-політичний та ідеологічний рух XVI – XVII ст., спрямований проти середньовічної католицької Церкви та папської влади, на повернення до біблійних джерел. Викликала розкол у католицькій церкві, появу протестантизму, національних церков, зростання національної самосвідомості, розширенню використання національних мов. Сприяла зміні свідомості, розширенню доступу до управління церковними і світським справами, розвитку культури, освіти, науки та капіталістичних відносин.

Секуляризація – звільнення суспільства, культури, окремої людини від релігійного світогляду та впливу.

Сенсуалізм – напрям теорії пізнання, згідно якого уява, відчуття та сприйняття є єдиним джерелом і критерієм пізнання. Це чуттєва форма пізнання, її основний принцип – «немає в розумі нічого такого, чого б не було в почуттях», суперечить раціоналізму.

Ставропігія – привілей духовних закладів (парафія, монастир, братство) бути незалежним від місцевих ієрархів, а підпорядковуватися безпосередньо вищій владі – митрополиту, патріарху.

Схоластика – 1) середньовічна релігійна філософія і педагогіка, в основі якої повне панування божественного над

Історія української культури. Частина I. Культура стародавнього населення України та доби Середньовіччя. Термінологічний словник

іншими формами пізнання; 2) «мертві», формальні знання, відірвані від життя.

Уніатська Греко-Католицька Церква – Церква та напрям сповідання, яка виникла внаслідок об'єднання (унії) частини православної Церкви з католицькою. Українська Греко-Католицька Церква утворилася внаслідок **Берестейської унії** (1596). Греко-католики (уніати) повністю зберегли православну обрядовість, але прийняли основні догмати католицизму, підпорядковувалися Папі Римському.

Джерела: [1, С. 107-129; 2, С.37-57; 3, С. 110-153; 4, С. 104-143; 6, С. 158-180; 7, С. 66-75; 8, С. 81-117].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Греченко В. А., Кислюк К. В. Історія української культури: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2016. 352 с.
2. Іваненко В. В. Історія і культура України: електрон. підручник для студ. природнич. і техн. спец. Дніпро: ДНУ ім. Олеса Гончара, 2016. 206 с.
3. Качкан В. А., Величко О. Б. Історія української культури: підручник. 4-е видання. Київ: Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина», 2021. 368 с.
4. Лозовий В. О. Історія української культури: підручник. Харків: Право, 2017. 368 с.
5. Палова О. Ю. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2017. 340 с.
6. Палова О. Ю. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 368 с.
7. Пальм Н. Д., Гетало Т. Є. Історія української культури: навч. посіб. Харків: Вид. ХНЕУ, 2013. 296 с.
8. Хома І. Я., Сова А. О., Мина Ж. В. Історія української культури: навч. посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. 356 с.
9. Академічний тлумачний словник української мови в 11 томах (1970 – 1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 1.02.2023).
10. Енциклопедія історії України. [Електронний ресурс]. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU> (дата звернення: 1.02.2023).
11. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/> (дата звернення: 1.02.2023).
12. Малий словник історії України. URL:

Історія української культури. Частина I. Культура стародавнього населення України та доби Середньовіччя. Термінологічний словник

<https://uahistory.co/> (дата звернення: 1.02.2023).

13. Офіційний сайт великої історії України. URL: <http://www.exlibris.org.ua/greathistory/> (дата звернення: 1.02.2023).

14. Офіційний сайт нарисів з історії України. – URL: <http://www.history.franko.lviv.ua/> (дата звернення: 1.02.2023).

15. Словник Іншомовних слів та термінів. URL: <http://studentus.net/book/20-kulturologiya/45-slovník-inshomovnix-sliv-ta-terminiv.html> (дата звернення: 1.02.2023).

16. Українська Вікіпедія. – <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 1.02.2023).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна

17. Греченко В. А., Кислюк К. В. Історія української культури: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2016. 352 с.
18. Іваненко В. В. Історія і культура України: електрон. підручник для студ. природнич. і техн. спец. Дніпро: ДНУ ім. Олеся Гончара, 2016. 206 с.
19. Качкан В. А., Величко О. Б. Історія української культури: підручник. 4-е видання. Київ: Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина», 2021. 368 с.
20. Лозовий В. О. Історія української культури: підручник. Харків: Право, 2017. 368 с.
21. Любич О. А., Співак В. В., Олійник О. І., Чебоненко С. О. Історія української культури. Чернігів: Десна. Поліграф, 2018. 455 с.
22. Палова О. Ю. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2017. 340 с.
23. Палова О. Ю. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 368 с.
24. Пальм Н. Д., Гетало Т. Є. Історія української культури: навч. посіб. Харків: Вид. ХНЕУ, 2013. 296 с.
25. Хома І. Я., Сова А. О., Мина Ж. В. Історія української культури: навч. посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. 356 с.

Допоміжна

1. Воропай Олекса. Звичаї українського народу. Київ: Знання, 2009. 126 с.
2. Горський В. С. Нариси з історії філософської культури Київської Русі. Київ: Знання, 1993. 254 с.

3. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації. Київ: Кондор, 2000. 230 с.
4. Дзюба О. М., Павленко Г. І. Літопис найважливіших подій культурного життя в Україні (X – середина XVII ст.) : посібник-довідник. Київ: Кондор, 1998. 354 с.
5. Дещинський Л. Є. Історія української та зарубіжної культури. Київ: Знання, 2007. 246 с.
6. Кравець М. С. Культурологія. Київ: Просвіта, 2015. 320 с.
7. Михайлова Р. Д. Мистецтвознавство. Київ: Видавництво Ліра-К., 2015. 216 с.
8. Руснак І. Український фольклор. Київ: Видавництво Ліра-К., 2012. 304 с.
9. Піча В.М. Культурологія. Посібник. Київ. Знання, 2015. 360 с.

Інформаційні ресурси

1. Академічний тлумачний словник української мови в 11 томах (1970 – 1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 1.02.2023).
2. Бібліотека ім. М. Максимовича КНУ ім. Т. Шевченка. URL: <http://lib-gw.univ.kiev.ua> (дата звернення: 1.02.2023).
3. Енциклопедія історії України. [Електронний ресурс]. – URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU> (дата звернення: 1.02.2023).
4. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/> (дата звернення: 1.02.2023).
5. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. URL: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/> (дата звернення: 1.02.2023).
6. Малий словник історії України. URL: <https://uahistory.co/>

(дата звернення: 1.02.2023).

7. Офіційний сайт великої історії України. URL: <http://www.exlibris.org.ua/greathistory/> (дата звернення: 1.02.2023).

8. Офіційний сайт нарисів з історії України. – URL: <http://www.history.franko.lviv.ua/> (дата звернення: 10.02.2023).

9. Офіційний сайт Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/> (дата звернення: 1.02.2023).

10. Словник Іншомовних слів та термінів. URL://studentus.net/book/20-kulturologiya/45-slovník-inshomovnix-sliv-ta-terminiv.html (дата звернення: 1.02.2023).

11. Українська Вікіпедія. – <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 1.02.2023).

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Куксенко Сергій Іванович, к.і.н., викладач Черкаського державного бізнес-коледжу з 2004 р, викладач-методист. Закінчив Кіровоградський державний педагогічний інститут за спеціальністю «Історія і педагогіка» (1991). Закінчив аспірантуру Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, спеціальність 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Автор методичних розробок «Правознавство. Тести для перевірки знань» (2005р.), «Правознавство. Задачі та рівняння для перевірки знань. Частина I. Завдання» «Правознавство. Задачі та рівняння для перевірки знань. Частина II. Відповіді» (2006р.), «Господарське законодавство. Методичні рекомендації для студентів заочної форми навчання» (2007р.), «Історія України. Курс лекцій» (2017р.). Має 20 друкованих наукових праць, у т.ч. 16 статей у фахових виданнях України, 4 статті в іноземних фахових виданнях та понад 40 інших публікацій з історії України, права, громадянської освіти та виховання.

Нагороджений грамотами Міністерства освіти і науки України, нагрудними знаками Міністерства освіти і науки України «Відмінник освіти» (2001), «Василь Сухомлинський» (2021).

Навчальне видання

Куксенко Сергій Іванович

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Частина I

Культура стародавнього населення України
та доби Середньовіччя
Термінологічний словник

Комп'ютерний набір С.І. Куксенко

Підписано до друку 13.03.23 р. Формат 60x80¹/₁₆
Папір офсетний. Гарнітура TimesNewRoman. Друк офсетний
Умов. друк. арк. 1,45. Тираж 15 прим. Зам. № 337

За довідками з питань реалізації
звертатися за тел. (0472) 64-05-15